

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Prijswinnend essay

In nummer 3 van jaargang 2008 nodigde de redactie de lezers uit «tot het schrijven van een essay over ethische aspecten van de psychoanalytische professionaliteit. U kunt een ethische stelling verdedigen of een situatie beschrijven die een interessant ethisch probleem of dilemma stelt. Misschien wilt u reflecteren op een eigen concrete ervaring, misschien wilt u meer algemene beschouwingen voorleggen. Of: roept het analytische kader zelf ethische vragen op, past men het al eens aan op grond van ethische overwegingen?» «Psychoanalytisch behandelen is onvermijdelijk ook ethisch handelen. Het lijkt ons relevant daar als beroepsgroep bij stil te staan en erover na te denken. Uw essay kan daaraan een inspirerende bijdrage leveren.»

De redactie en uitgever Elsbeth Greven kozen voor onderstaand essay, dat op toegankelijke wijze enkele herkenbare ethische aspecten van de psychoanalytische praktijk belicht.

Ethiek en de psychoanalytische professionaliteit

LILI PHILIPPE

Een lacaniaans aandoend woordspelletje brengt mij van «professionaliteit», zoals die zich presenteert in de psychoanalytische realiteit, naar «praktijk» en «identiteit». «Ethiek» krijgt van mij tussen deze begrippen een cruciale plaats. Mijn stelling kan ik nu namelijk dankzij mijn woordspelletje als volgt formuleren: de belangrijkste vijand van de psychoanalytische praktijk is de ethiek, die ook, en vaak tezelfdertijd, de innigste vriend is van de psychoanalytische identiteit.

Verder gaat mijn essay over hoe wij als professionele beoefenaars van de psychoanalyse zo vaak door allerhande ethische kwesties verscheurd dreigen te worden. Maar het gaat ook over hoe we daar dan een — liefst ethisch verantwoord — oplossing voor vinden. Al is een patiënt bijna onuitstaanbaar, al is de familie eisend, al is de dokter wantrouwend, al heb je er zelf geen zin in en zou je liever de handdoek in de ring willen gooien, toch verwelkom je je patiënt de sessie na zo'n verwarrend, of zelfs destabiliserend, evenement alsof er niets gebeurd is. Het altijd weer verder gaan met de patiënt is voor mij de basis van het waarmaken van mijn psychoanalytische professionaliteit.

Genoeg geassocieerd. Ik geef eerst enkele impressies en voorbeelden uit mijn eigen praktijk als psychoanalytisch psychotherapeut. Voor mij betekent

dit thema de strijd die ik al vaak heb gevoerd tussen het psychoanalytische kader dat ik tracht strikt te hanteren en mijn persoonlijke ethiek van ‘hulp-verlener, ‘genezer’, om nog maar de minste van mijn Ik-idealen aan de openbaarheid prijs te geven; de meer megalomane die zich soms in de strijd werpen, hou ik liever voor mezelf.

Zo denk ik aan een patiënt die mij week in, week uit, maand in, maand uit, drie keer per week op alle mogelijke manieren, en in alle soorten intensiteiten onderwerpt aan zijn steeds weerkerende vraag om hulp en raad. De tegenoverdrachtelijke strijd die ik moet voeren om niet op zijn vraag in te gaan, ook niet terloops — bijvoorbeeld in een vergeeflijk ‘je zou misschien...’ — laat vaak in intensiteit even hevig op als de niet aflatende druk die deze patiënt op mij uitoefent. Tot mijn verbazing en teleurstelling ontdek ik weleens na een sessie dat ik me, op een onbewaakt moment, toch heb laten verleiden tot een *slip of the tongue* en dat hij met zijn overwinning de deur uit is. Gelukkig is er Bion (2005) die mijn smart minstens halveert omdat hij zijn gelijksoortige ervaringen met mij wil delen in *Second thoughts*, waarin hij stelt: ‘Het werk van de psychoanalyticus is eenzaam werk, de enige compagnon die hij heeft is zijn patiënt en die is per definitie onbetrouwbaar.’ Ik sta niet alleen, al kan ik me soms verslagen en erg verweesd voelen na een sessie met bovenstaande patiënt.

Als het over de betaling van gemiste afspraken gaat, fungeert de ethiek van de psychoanalytisch psychotherapeut als een echte bommenlegger onder het kader. Zeker als de patiënt zijn sessie netjes van tevoren afzegt, zijn er veel psychotherapeuten die het niet over hun hart kunnen krijgen om die patiënt toch zijn gemiste afspraak te laten betalen. Volgens mij hoort de moeilijkheid voor veel beginnende psychoanalytisch therapeuten om in die omstandigheid de regels van het kader toe te passen, thuis in het debat dat ik hier voer over ethiek als vijand van de psychoanalytische praktijk. Het blijkt dat de normen over geld zoals die in onze prestatiegerichte maatschappij circuleren, en die ieder van ons met de paplepel binnengekregen heeft, een grotere impact op de therapeut hebben dan de normen van het psychoanalytische kader. Voor je geld moet je werken of, zoals ook ik het als beginnend psychoanalytisch therapeut ooit stelde: als ik er niet voor gewerkt heb, kan ik geen geld vragen. Het angstzweet brak me toen trouwens uit als ik er maar aan dacht een dergelijke onethische daad te stellen.

Niet enkel de patiënt tracht de psychotherapeut uit zijn rol te duwen en schuwt daarbij de ethische argumenten niet, een ander gevaar komt vaak vanuit de omgeving van de patiënt. Ouders, partners, werkgevers, huisartsen hebben geen inzage in de sessies, daar staat het beroepsgeheim garant voor. Toch gebeurt het soms dat iemand die zich betrokken voelt bij het wel en wee van de patiënt ons benadert om zijn mening met ons te delen, om ons tot een oordeel te verleiden of om ons tot acties te doen overgaan die niet stroken met ons mandaat. Lastig! De analytisch therapeut kan zich op die momenten flink

onder druk gezet voelen, geïsoleerd en zwak, onderworpen aan de verleiding om zijn rol op te geven, zijn kader te ondermijnen en een functie op zich te nemen conform aan de conventies en eisen rond ethiek van de groep, de maatschappij. Zeker als de persoon aan de andere kant van de telefoon ons vanuit zijn persoonlijke ethiek direct aanspreekt en wij hem, vanuit diezelfde ethiek, zo goed kunnen begrijpen... We zijn allen opgegroeid met dezelfde westerse vormgeving van ethische vraagstukken en met dezelfde maatschappelijke invulling ervan. Als mens begrijpen we elkaar, als professioneel psychoanalytisch psychotherapeut of psychoanalyticus kunnen we echter niet ingaan op de vraag van de betrokkene. Ook dan ervaren we hoe ondankbaar ons werk is omdat we ook in deze situatie mensen die het goed bedoelen moeten teleurstellen. Ook hier krijg ik een hart onder de riem gestoken door Bion (2005), die ons bezweert ons kader niet in te ruilen voor de ethiek want, stelt hij, als de analyticus zijn rol verlaat om er één op zich te nemen onder druk van de omgeving, dan verliest de patiënt zijn psychoanalyticus en krijgt hij er een hulpstuk van twijfelachtig allooi voor terug. De psychoanalyticus en de psychoanalytisch psychotherapeut zijn er immers om te psycho-analyseren. Zonder verlangens of herinneringen, want die storen hem in zijn werk.

Ethiek legt bommen onder het kader, soms kleine, soms grote, en verstoort zo het psychoanalytisch proces. Ethiek is een vijand, en dan nog wel een heel sluwe, van de psychoanalytische praktijk.

Gelukkig dat we kunnen terugvallen op onze innigste vriend, de ethiek, die onze psychoanalytische identiteit waarborgt! Over welke ethiek hebben we het dan? Verhaeghe (2005) spreekt over de ethische positie van de therapeut als «waarheidszoeker», als speler in het ethische veld. Hij poneert de abstinentie als enig mogelijke — waarheidsgetrouwe, dus psychoanalytische — houding.

De ethische houding binnen het psychoanalytische professionele bestaan is dus fundamenteel de ethiek van de abstinentie, de ont-houding. Deze voor een hulpverlener tegennatuurlijke houding kunnen we ons enkel permitteren indien deze met de patiënt besproken is. Met andere woorden, het kader krijgt een andere invulling naargelang het mandaat dat de therapeut of psychoanalyticus van de patiënt krijgt en dat deze al dan niet beslist op te nemen.

Dit wordt in de intakefase besproken. Op het einde van deze fase wordt het kader vastgelegd. In de psychoanalytische praktijk staat — of valt — alles met de waarde die gehecht wordt aan de invulling van het verkregen mandaat, met het steeds weer opnemen van de rol van psychoanalytisch psychotherapeut of psychoanalyticus, met andere woorden met de stevigheid van het kader. Green (2002) beschrijft het kader als het tegemoet treden van de therapie met open vizier, zonder vrees, zonder angst, vertrouwend op de stevigheid van de stuurman die het schip ook door de heetste stormen en de hoogste golven moet kunnen loodsen. Ook Bion (2005) spreekt van het schip van de analyse. De therapeut moet de koers bepalen, en niet van zijn koers, zijn

kader, afwijken. Volgens hem komt de analyse tot schipbreuk op de «rots van obstructie van de herinneringen en verlangens van de psychoanalyticus». Kunnen die verlangens anders dan door zijn ethische erfenis gekleurd zijn? Kunnen die herinneringen anders dan doortrokken zijn van de ethische normen en maatstaven die hij in zijn jeugd heeft meegekregen?

Zowel psychoanalytici als psychoanalytisch psychotherapeuten, we zijn, zoals alle andere stervelingen, onderworpen aan de wetten en normen van de tijd en de plaats waar we leven. Meer dan ooit staan we onder druk van die maatschappelijke normen, maar als we ons durven permitteren ondanks die druk op ons domein te blijven, zullen we zeker onze positie versterken en ons niet door elke bom omver laten blazen.

Als dit essay dan toch een pleidooi wordt voor het beoefenen van een «zuivere» psychoanalytische praktijk, laat ik dan nog een stapje verder gaan en kijken wat dat betekent voor ons publieke gedrag, onze houding buiten de therapeutische ruimte. De ervaring heeft mij geleerd dat de in de therapeutische ruimte «quasi-terloops gecreëerde sociale verhoudingen», zoals Verhaeghe (2005) die zo mooi benoemt, op bijna natuurlijke wijze daarbuiten worden voortgezet. Zo is het vaak penibel om patiënten in het beginstadium van de therapie, als alles nog veilig gemaakt moet worden, buiten tegen het lijf te lopen. Omdat ik in een kleine gemeenschap leef en de kans dat ik een patiënt buiten de therapie ontmoet reëel is, is het voor mij heel belangrijk dat de afgrenzing tussen wat binnen de therapieruimte gebeurt en de realiteit erbuiten vanaf het begin duidelijk aangegeven wordt. Pas als het proces op gang is, en echt bij de therapie hoort, kan de patiënt ook zelf een onderscheid maken tussen de psychoanalytische identiteit van zijn therapeut en diens identiteit als mens in de gemeenschap.

In de eindfase van een psychotherapie is de functie van de therapeut zodanig veranderd dat zijn psychoanalytische professionaliteit niet meer levensnoodzakelijk is voor de patiënt. Maar vanuit zijn ethiek, die de basis vormt van zijn psychoanalytische identiteit, zal hij zijn integriteit in de relatie met zijn patiënt, ook na de therapie, willens nillens behouden.

Literatuur

BION, W. R. (2005). *Second thoughts*. Londen: Karnac.

GREEN, A. (2002). *Idées directrices pour une psychanalyse contemporaine*. Parijs: PUF.

VERHAEGHE, P. (2005). *Over normaliteit en andere afwijkingen — Handboek klinische psychodiagnostiek*. Leuven: Acco.